

УДК 371.3:808

ТЕКСТ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

Лариса Шиянюк

*Морський коледж Херсонського державного морського інституту
73000, м. Херсон, пр. Ушакова, 20.
тел.: (0552) 22-59-02*

У статті розкрито роль тексту у формуванні риторичної культури студентів, які отримали базову середню освіту й продовжують навчання у вищих технічних закладах I - II рівнів акредитації.

Ключові слова: текстоцентризм, текстотворча діяльність, риторична культура.

Процес реформування освітньої галузі в Україні в контексті рішень Болонської угоди ставить перед вищою школою нові завдання: забезпечення універсальності підготовки фахівця та його конкурентоздатності на ринку праці; формування всебічно розвинутої особистості з високим рівнем інтелекту й духовності, з сучасним інноваційним типом мислення і здатністю постійно самовдосконалюватися.

Тому система підготовки спеціалістів у вищих технічних закладах освіти I-II рівнів акредитації сьогодні розвивається й удосконалюється, виконуючи як економічну, продуктивну функцію, тобто забезпечує відтворення висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця, так і соціальну – задовольняє духовні, інтелектуальні потреби людини, сприяє всебічному розвитку особистості, соціально активної, яка має власну життєву позицію, передові світоглядні орієнтири, об'єктивно оцінює своє місце в суспільстві, відзначається високою етикою спілкування, умінням міркувати над проблемою, чітко, логічно й доступно будувати власні висловлювання, аргументувати свої думки та переконувати інших, організовувати продуктивну співпрацю.

Проблема успішного професійного й особистісного становлення, удосконалення професійного мовлення, формування творчого мислення, мовнокомунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів I-II рівнів акредитації може бути успішно розв'язана, якщо навчання української (рідної) мови ґрунтуватиметься на концепції риторичного підходу на текстоцентричних засадах.

Результати дослідження в галузі теорії тексту як лінгвістичного, соціокультурного, когнітивного та креативного явища і текстотворення та теорії мовленнєвої комунікації, одержані останнім часом (В. Бадер, Ф. Бацевич, О. Біляев, М. Вашуленко, І. Гальперін, Н. Голуб, Н. Грипас, О. Горошкіна, Л. Мацько, М. Крупа, В. Мельничайко, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.), визначили актуальність пошуку нових підходів до вирішення проблеми формування риторичної культури студентів через зв'язні висловлювання – тексти. Особливо для тих випускників загальноосвітніх шкіл, які отримали базову середню освіту й продовжують навчання у вищих технічних закладах другого рівня акредитації (коледжах) та вищих технічних закладах першого рівня акредитації (технікумах, училищах), що є структурними підрозділами вищих навчальних

закладів третього або четвертого рівня акредитації, які проводять освітню діяльність, пов'язану із здобуттям повної вищої освіти.

Мета статті – обґрунтувати актуальність текстоцентричного підходу до формування риторичної культури студентів - нефілологів, які отримали базову середню освіту й продовжують навчання у вищих технічних закладах I - II рівнів акредитації.

В умовах навчання у вищій школі низький рівень сформованості комунікативних умінь і навичок (сприймання, відтворювання та продукування усних і письмових висловлювань), риторичної культури особистості зумовлює неспроможність багатьох студентів технічних навчальних закладів адекватно усвідомити, об'єктивно оцінити і ґрунтовно засвоїти необхідний мінімум із великої кількості пропонованої науково – навчальної, пізнавальної інформації. Деякі з них, не володіючи елементарними прийомами опрацювання тексту, намагаються механічно запам'ятати прочитане або почуте. Унаслідок цього у студентів формуються розрізнені, несистематизовані, поверхові та неміцні знання, що не забезпечують цілісного уявлення про предмет наукового пізнання, не сприяють розвитку ділової комунікації, формуванню мовної та риторичної культури. Такий підхід недоречний у технічному вищому навчальному закладі. Адже курс української мови повинен забезпечити оволодіння студентами професійного мовлення, науково-виробничими жанрами й текстами, розвитку риторичної культури спілкування.

Проведений аналіз програм, методичної літератури, власний досвід роботи підтверджує думку, що вищі технічні навчальні заклади I-II рівнів акредитації потребують нової організації навчальної роботи. Програми з української мови як для першого, так і для другого курсу за своїм змістом повинні сприяти удосконаленню фахової майстерності, спрямовувати студентів до активної комунікативної діяльності, формуванню мовної, мовленнєвої, риторичної культури особистості, необхідної не лише філологам, юристам, економістам, журналістам, а й студентам, які отримують технічну освіту. Т. Рукас вважає, що в “ навчальному процесі, побудованому за принципом діалогічного спілкування, і викладач, і студент стають рівноправними діючими особами”, тобто на заняттях повинні створюватися такі ситуації, у яких студент “змушений буде активізувати свої творчі здібності, мобілізувати увагу, пам'ять під впливом емоційного сприйняття подій [8, с. 210-211]”. Л. Паламар підкреслює, що “викладання мовного курсу треба базувати на текстах із фаху студентів і різних типах завдань до них, адже саме текст є необхідним матеріалом, що сприяє інтенсифікації навчального процесу; надає великого значення розвитку усного мовлення студентів на побутовій і професійній основі [6, с. 9]”. Системне використання текстового матеріалу знайомить студентів із характерними особливостями зв'язку висловлювання й готує для глибокого розуміння класичних і створення власних текстів. Саме в процесі роботи з текстом формуються мовна, комунікативна, соціокультурна, риторична компетенції студентів, розвивається їхня емоційна сфера, професійна компетентність, відбувається духовне збагачення.

Саме слово “текст” (лат.) означає “тканина, сплетення, з'єднання”. У значенні терміна текст визначається як динамічна одиниця найвищого рівня, як мовленнєвий витвір, якому властиві ознаки зв'язності в інформаційному, структурному і комунікативному плані [2, с. 72]. Отже, на основі запропонованого викладачем тексту - мовного матеріалу, що містить необхідні для вивчення мовні одиниці (слова, словосполучення, речення), за допомогою завдань, які передбачають опрацювання цього мовного матеріалу, побудові власних висловлювань різних типів і стилів мовлення ґрунтується текстоцентричний принцип, який реалізується в процесі вивчення одиниць мови на текстовій основі. Текстоцентричний підхід до навчання рідної мови дозволяє органічно поєднати засвоєння структурно - семантичних ознак тих явищ, що вивчаються, а також сприяє формуванню у студентів-

нефілологів на підґрунті здобутих знань зі стилістики, лінгвістики тексту, терії літератури, культури мовлення практичних умінь і навичок з риторики, необхідних у майбутній професійній діяльності:

- сприймати й відтворювати чужі та будувати власні усні й писемні висловлювання;
- визначати нормативне використання мовних засобів у текстах різних стилів мовлення;
 - оцінювати текст з погляду його змісту, форми, задуму й мовного оформлення;
 - визначати роль і доречність використання в тексті стилістично забарвлених лексичних, фразеологічних засобів мови, їх стилістичну функцію;
 - оцінювати прочитане, висловлювати власну думку;
 - добирати цікаві, переконливі аргументи на захист своєї позиції, у тому числі із власного життєвого досвіду;
 - готуватися до виступу: вибрати тему, скласти текст, проаналізувати його, виступити, зібрати відгуки, тобто вивчити ефективність;
 - проектувати діалог, урахувавши ситуацію, що вимагає дотримання ділового етикету; написати цей діалог; обґрунтувати вибір засобів; провести рольову гру (наприклад, розмова по телефону);
 - переказувати прослуханий текст художнього, наукового чи публіцистичного стилів мовлення тощо.

Переказування і вивчення майстерно написаних текстів не лише розвиває пам'ять, а й удосконалює й розвиває мовлення, творче мислення, уяву, формує риторичну культуру особистості. "Опановуючи риторичку, – зауважує М. І. Пентилюк, – учні одночасно повинні володіти навичками структурної організації тексту та умінь подати навчальну чи іншу інформацію в описовому чи розповідному вигляді, у формі міркувань, роздумів в тому чи іншому стилі [7, с. 87]". Мислення в риторичній діяльності має характер творчості й водночас підпорядковане законам логіки. Тому мисленнєвий компонент риторичних умінь спрямований на розвиток творчого образного та словесно-логічного мислення, а комунікативна діяльність є результатом поєднання думки і слова й спрямована на досягнення взаєморозуміння між мовцем і аудиторією.

Як бачимо, текст виконує різноманітні функції: засобу реалізації авторського комунікативного задуму, засобу навчання і виховання, зразка для побудови власного висловлювання, допомагає зберігати і передавати інформацію у просторі й часі, є продуктом конкретної історичної епохи, формою існування культури, віддзеркаленням певних соціокультурних традицій тощо. Навчання мови на основі тексту сприяє:

- підвищенню якості знань, пізнавального інтересу до предмета;
- пошуку, розумінню інформації та повній і глибокій її передачі;
- створенню відповідних моделей діяльності;
- розвитку творчої співпраці;
- використанню досвіду, ідей і підходів інших осіб;
- розвитку емоційної та естетичної чутливості.

У тексті функціонують одиниці всіх мовних рівнів, об'єднані відповідно до законів текстотворення, що передбачають збереження логіко – змістової єдності висловлювання з урахуванням жанрово-стильових особливостей. Тому граматично правильне мовлення студентів-нефілологів може розвиватися на підґрунті тексту, адже граматичні форми набувають своєрідних функціонально-стилістичних, комунікативних значень тільки в тексті. Під час роботи з текстами відбувається становлення і розвиток риторичної культури студентів. Текст як феномен існування мови стає вихідним моментом і кінцевим результатом навчання усіх дисциплін, не тільки мовного циклу. А риторика сприяє пошуку

гуманітарного потенціалу кожного предмета, втілення в життя гуманітаризації як одного з найважливіших принципів сучасної української освіти на етапі її модернізації. К. Зеленецький, досліджуючи риторичну науку, зазначає: “Риторика як наука про слово може розраховувати на повне право громадянства у сфері наук точних, позитивних, може скинути свій схоластичний одяг і набрати вигляду більш природного, більш узгодженого з духом і зі спрямуванням нашого часу. Це особливий, абсолютно частковий предмет і курс, який вимагає певної зрілості розуму й змужнілості почуття [10, с. 144]”.

Оволодіння вміннями ефективного спілкування: складання монологів, конструктивних діалогів, полілогів, організація процесу спілкування, збір, аналіз й інтерпретація потрібної інформації, спілкування з засобами масової інформації та громадськістю, переконливий виступ на зборах, написання ділових листів, складання документів – допомагає знайти оптимальні шляхи розв’язання проблем, досягти поставленої мети й адаптуватися в соціумі. Та й поза професійною діяльністю людина не зможе обійтися без риторичної майстерності, що удосконалюється шляхом формування риторичної культури особистості. Г. Сагач вважає, що риторична культура особистості – це “володіння живим, усним, переконуючим словом як засобом багатоманітного й різноспрямованого впливу на слухачів, співрозмовників. Вона ґрунтується на культурі мислення, глибокому знанні предмета мовлення, досконалому вербальному володінні ним, знанні невербальних засобів ораторського мистецтва, культурі та етиці спілкування [9, с. 28]”.

Процес формування риторичної культури студентів вищих технічних навчальних закладів I – II рівнів акредитації засобами тексту, на нашу думку, повинен здійснюватися в системі активних форм роботи та ефективних методів навчання, які вимагають застосування як уже сформованих риторичних умінь і навичок, так і тих, що потребують удосконалення, стимулюють пізнавальну діяльність студентів, передбачають вільний обмін думками з тієї чи іншої проблеми, організують пізнавальний процес кожного студента, допомагають йому критично осмислити свої помилки і невміння, вимагають мовленнєво-мисленнєвої творчості:

- виступи проблемного чи дискусійного характеру, які потребують додаткової роботи з засобами масової інформації, системи Інтернет;
- звернення з трибуни до аудиторії з урахуванням адресата мовлення;
- звертання до співрозмовника з проханням чи пропозицією;
- аналіз публічних виступів товаришів у вигляді монологічного висловлювання;
- самоаналіз власної риторичної діяльності на посткомунікативній фазі;
- складання конспекту лекцій як різновиду стислого переказу висловлювань, що сприймаються на слух;
- написання своїх промов за зразками, декламація вірців;
- переказ наукового, науково - технічного, професійного тексту;
- риторичний тренінг у ході рольових та ділових ігор, які імітують реальні життєві ситуації;
- вправи, що вдосконалюють здатність управляти мускулами мовленнєвого апарату, координувати мовленнєво – рухові та слухові відчуття;
- експертна робота, що вдосконалює вміння простежувати переваги й недоліки мисленнєво – мовленнєвої діяльності інших;
- розв’язання і складання комунікативних, психологічних та етичних завдань;
- навчальні дискусії, бесіди, наради, прес – конференції, інтерв’ю, вікторини, запитання і відповіді у формі діалогу, відповідно до запропонованої ситуації, які максимально моделюють життєві, професійні ситуації.

Реалізація інтерактивних і традиційних методів навчання спрямована на формування професійно важливих мовно-риторичних умінь і навичок студентів, що в сукупності дають змогу бути гарними співрозмовниками, вільно триматися перед аудиторією, цікаво виголошувати промову, успішно спілкуватися українською мовою, володіти мімікою, жестами, налагоджувати і підтримувати контакт з аудиторією. Риторичні вміння як інтегративна властивість особистості є необхідними у майбутній професійній діяльності студентів - нефілологів. Ці вміння виявляються в ефективному володінні усним переконуючим мовленням у монологічних, діалогічних і полілогічних формах мовного спілкування.

Монологічне мовлення – це тривале, одностороннє говоріння, не розраховане на негативну словесну реакцію слухача. Мовець повинен вчитися підпорядковувати кожне слово, інтонацію загальному комунікативному завданню, розгортати свою думку відповідно до вимог логіки, граматики, риторичної культури, підпорядковувати себе змісту і плану виступу, прагнути до дієвості впливу. “Монологічному мовленню, – зауважує Ф. Бацевич, – на відміну від діалогічного, необхідно вчитись [1, с. 71]”.

У навчанні діалогічного мовлення слід урахувати психологічні та лінгвістичні особливості цього виду мовленнєвої діяльності: вмотивованість, зверненість, ситуативність, емоційну забарвленість, спонтанність, двосторонній характер спілкування. Існують різні підходи до навчання діалогічного мовлення, з яких можна виділити два основних – дедуктивний та індуктивний. Відповідно до першого – навчання розпочинається із засвоєння цілого діалогу – зразка з його наступним варіюванням і створенням власних діалогів. Індуктивний передбачає шлях від засвоєння елементів діалогу до самостійного його ведення на основі навчально-мовленнєвої ситуації. Обидва підходи до навчання діалогічного мовлення взаємопов'язані і доповнюють один одного. Можна виділити систему вправ до навчання діалогічного мовлення і розділити її на такі групи: вправи на створення діалогів за зразком; на оволодіння майстерністю реплікування; на засвоєння діалогічних єдностей; на оволодіння мікродіалогами на основі діалогічних єдностей; на складання студентами власних діалогів різних функціональних типів тощо.

Діалог – це найактивніша форма міжособистісного спілкування. Йому присвячено багато досліджень. Ф. Бацевич вважає, “що структура діалогу є складною і не можна її зводити до сукупності мовленнєвих актів, які в діалозі досить часто трапляються (питання – відповідь, запит – консультація тощо [1, с. 74]”.

Полілогічне мовлення – це комунікативна взаємодія більше ніж двох людей. У професійній діяльності воно відіграє важливу роль, адже вимагає від мовця аргументації, логічної культури мислення, риторичної культури мовлення. Сформована риторична культура сучасного студента – це мистецтво спілкування, уміння створювати висловлювання в різних сферах життєдіяльності. Кожна особистість навчається риторики протягом усього життя, бо немає межі вдосконалення нашого мислення і мовлення. За визначенням Л. Мацько, “риторика – це наука текстотворча, в центрі її – закони мислення і мовлення, механізми продукування тексту усного й писемного [4, с. 28]”. Навички текстової діяльності студента-нефілолога сприяють удосконаленню його мовнокомунікативної культури, успішному професійному й особистісному становленню.

Як бачимо, “риторика – це наука успіху. Однак він може залишитися тільки вербальним, словесним, перетворитися на віртуальний, якщо не смішний, коли в ньому не буде фахових, професійних складників [5, с. 7]”, – наголошує Л. Мацько Тому робота на заняттях у вищих технічних навчальних закладах I–II рівнів акредитації з мовленнєво-комунікативним дидактичним матеріалом (текстом) сприяє успішному особистісному розвитку студентів, формуванню в них україномовної комунікативної компетентності,

риторичної культури – передумови успіху в практичному оволодінні рідною мовою, здатністю використовувати її для успішного спілкування в реальних життєвих обставинах, майбутній професійній діяльності.

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. К.: Видавничий центр “Академія”, 2004, С.344.

2. *Валгіна Н. С.* Теория текста: учебное пособие/ Н. С.Валгина. Москва: Изд-во МГУП “Мир Книги”, 1998. С. 210.

3. *Козут О. І.* Інноваційні технології навчання української мови і літератури. Тернопіль: Астон, 2005. С. 204

4. *Мацько Л. І.* Риторика: предмет, основні поняття, розділи // Диво слово, 2001. № 12. С.28 – 31.

5. *Мацько Л. І., Мацько О. М.* Риторика: навч. посіб. К.: Вища школа, 2003. С. 311.

6. *Паламар Л. М.* Функціонально – комунікативні основи навчання українській мові у вузі в період національного відродження // Українська мова у вищих навчальних закладах України: Тематичний збірник наукових праць / Укл. Л. М. Паламар, І. В. Коропенко. К.: ІСДО, 1993. С. 3 - 11.

7. *Пентлюк М. І.* Формуючи риторичну особистість // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2008. № 5. С. 84 – 91.

8. *Рукас Т. П.* Про мету та зміст курсу “Ділова українська мова // Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. – Вип. 23. К.: ІЗМН, 1998. С. 204 – 213.

9. *Сагач Г. М.* Вибрані твори: В 5 т. Т.3: Ділова риторика: “Добротословіє”. Рівне: ПП ДМ, 2006. 320 с.: іл.

10. *Сагач Г. М.* Вибрані твори: В 5 т. Т.2: Хрестоматія: “Золотослів”. Рівне: ПП ДМ, 2006. 288 с.: іл.

TEXT AS A BOSSE OF MOBING RHETORICAL CULTURE OF STUDENTS – NONLINGUISTICS

Larysa Shijanyuk

*Marine college of the Kherson State Marine Institute
73000, Kherson, Str. Ushakov, 20
phone: (0552) 22-59-02*

The article gives the role of the text in forming rhetorical culture of students which have got basic secondary education and continue of study at higher technical establishments of the I – II level of accreditation.

Key words: textocentrism, textocreative activity, rhetorical culture.

**ТЕКСТ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ РИТОРИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
СТУДЕНТОВ – НЕФИЛОЛОГОВ**

Лариса Шиянюк

*Морской колледж Херсонского государственного морского института
73000, г. Херсон, пр. Ушакова, 20.
тел.: (0552) 22-59-02*

Статья раскрывает роль текста в формировании риторической культуры студентов, которые получили базовое среднее образование и продолжают обучение у высших технических учебных заведениях I – II уровней аккредитации.

Ключевые слова: текстоцентризм, текстообразовательная деятельность, риторическая культура.

Стаття надійшла до редколегії 20.11. 2009

Прийнята до друку 20. 01. 2010